

Социалният одит - фактор за устойчиво развитие в съвременната икономика

**Доц.д-р Мирослава Пейчева, катедра „Човешки ресурси и социална защита”,
УНСС**

Резюме: В доклада накратко са анализирани концепцията за устойчиво развитие, характерните черти на съвременната икономика и последиците от нея за хората и обществото. Анализирани са социален одит, като фактор за устойчиво развитие в съвременната икономика. Приета е дефиницията за устойчиво развитие, според която „устойчиво е развитието, което осигурява потребностите на настоящето поколение без да подкопава възможностите за задоволяване на потребностите на бъдещите поколения”¹. Сред основните черти на съвременната икономика са представени стремежа към максимизиране на печалбата, задълбочаване на състезанието и жестоката конкуренция в която „целта оправдава средствата”. Представени са данни за последиците от съвременната икономика, а именно: нарастваща бедност, безработица, полагане на извънреден труд, лоши условия на работна среда, дискриминация, използване на детски труд. Прилагането на социален одит не е панацея за разрешаване на социалните проблеми на съвременното общество. Но неговото прилагане може да доведе до по-устойчиво и по-справедливо развитие, защото обекти на социален одит са екологичните и социални стандарти.

Ключови думи: социален одит, устойчиво развитие, съвременна икономика

The social audit - a factor for sustainable development in the modern economy

¹ World Commission on Environment and Development (WCED). *Our common future*. Oxford: Oxford University Press, 1987 p. 43.

Associate professor, PhD, Miroslava Peicheva, department “ Human resources and social protection ”, UNWE

Abstract: The report briefly analyzes the concept of sustainable development, the characteristics of the modern economy and its consequences for individuals and society. Social audit is analyzed as a factor for sustainable development in the modern economy. We accept the definition for sustainable development according to which "Sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs"². Among the main features of the modern economy are presented pursuit of profit maximization, deepening competition and fierce competition in which "end justifies the means." Data are presented for the consequences of the modern economy, namely: increasing poverty, unemployment, overtime, poor conditions of work environment, discrimination, child labor. Implementation of social audit is not a panacea for solving the social problems of modern society. However its use can lead to more sustainable and equitable development, because objects of social audit are the environmental and social standards.

Keywords: social audit, sustainable development, modern economy

Концепция за устойчиво развитие

Понятието за устойчиво развитие придобива популярност след конференцията на ООН за околната среда и развитието в Рио де Жанейро през 1992. „Устойчивото развитие има интердисциплинарен характер, синтезирайки четири, относително самостоятелни измерения: екологично, социално, икономическо и институционално”³. „Устойчивото развитие се основава на три съществени извода относно състоянието на съвременното човечество”⁴. Те са свързани с: промяна на потреблението, промяна в разбиранията към Земята и в промяна на критериите за оценка на възможностите и темповете на икономически растеж. Моделът на настоящото потребление трябва да се промени. Трябва да се преосмисли наложилото се в потребителското поведение разхищение. Необходимо е и да се преосмисли и отношението към Земята. За целите на нашето

² World Commission on Environment and Development (WCED). *Our common future*. Oxford: Oxford University Press, 1987 p. 43.

³ Гечев, Р. <http://www.scci.bg/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=3770>, 2009

⁴ Нашето ново бъдеще, Световна комисия на ООН по околна среда и развитие, доклад

оцеляване трябва да се смята, че Земята е взета назаем от бъдещите поколения и трябва така да бъде съхранявана, че да не се застрашава развитието и съществуването на бъдещите поколения.

„Устойчивостта се разбира в смисъл на ефективно постигане на по-висок жизнен стандарт, а развитието трябва да гарантира по-добър човешки живот не само в днешния ден, а и за бъдещите поколения”⁵

Може да твърдим, че устойчивото развитие е концепция, която „се изгражда върху основата на устойчиви форми на развитие, осигуряващи по-висока степен на функциониране на системата”.

Поддържа мнението на Румен Гечев, че ” устойчиво е развитието, което е социално справедливо и екологосъобразно. Поставя се приоритет на социалния елемент, тъй като самото опазване на околната среда е не заради самата среда, а поради нейната роля за общественото възпроизводство и осигуряването на висок жизнен стандарт.”⁶

Някои характерни черти на съвременната икономика

Съвременната икономика измества традиционната икономика във втората половина на 19 век. Традиционната икономика, при която бизнесът се основава на взаимната подкрепа, е отстъпила място на съвременната икономика, в която се толерира и все повече се задълбочава състезанието и жестоката конкуренция. Съвременната икономика или както Маркс я нарича „капитализмът”⁷, в Европа и Америка поставя нова ера на иновациите, които промениха света и хората.

В съвременната икономика се наблюдава непрекъснат стремеж към максимизиране на печалбата и намаляване на себестойността на произвежданите продукти и услуги (но основно за сметка на намалените възнаграждения, намалените усилия за подобряване условията на труд и замърсяването на околната среда).

Последствия от съвременната икономика

Съвременната икономика се развива под мотото „целта оправдава средствата”. Присвояването на повече материални блага е основна движеща сила в съвременната икономика. С право Лестър Браун⁸ изразява съмнения, че подобно общество може да осъществи прехода към устойчиво развитие. Според него в подобно общество неминуемо настъпват деструктивни тенденции, най-характерните от които са: упадък на

⁵ Асенов,Е. Устойчиво развитие и новата корпоративна отчетност,университетско издателство стопанство, 2006

⁶ Гечев,Р., <http://www.scci.bg/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=3770>, 2009

⁷ Phelps, Е. Macroeconomics for a Modern Economy, Nobel Foundation, Nobel Prize Lecture in Economics,2006

⁸ Загоров,О. Духовната криза, славянско дружество в България, 2010

социалния капитал и междуличностно доверие; общо снижаване на трудовата етика и издигането в култ на личната задоволеност и неразумният хедонизъм; намаляващо ангажиране с обучение и интелектуална дейност, чийто краен резултат е по-ниско образователно равнище.

Съвременната икономика има дуалистична по своя характер природа. Носител е както на положителен, така и на отрицателен заряд. От една стана, благодарение на иновациите, например, покорихме Космоса, но в същото време не поробихме ли Земята? Иновациите породиха несигурност за хората не само по отношение на настоящето, но и по отношение на бъдещето. Преобразуваха се работните места, в резултат на което нарасна безработицата, защото значителна част от хората не можаха да си позволят необходимото образование. Създаде се нова медицинска апаратура предназначена да спасява човешки живот, но същевременно милиони безработни и болни са обречени на преждевременна смърт, поради невъзможността да плащат за лекарства и да получават здравна помощ⁹. И всичко това е в резултат от „задълбочаваща се пропаст между бедни и богати, при което едни хора се израждат от преяждане, а други умират от недояждане.“¹⁰ Съвременната икономика доведе до „нов обществен ред във форма на пирамида, чийто връх постоянно се изостря, а основите ѝ се уплътняват с милиони човешки жертви, изхвърлени там в пълна обреченост“¹¹.

Последствията от съвременната икономика застрашават не само бъдещото съществуване на поколенията, но и настоящото оцеляване. Аргументите в подкрепа на това твърдение са фактите свързани с **безработицата, полагането на извънреден труд, лоша работна среда, дискриминация, използването на детски труд, замърсяване на въздуха.**

Безработицата в Световен мащаб бележи непрекъснато покачване. През 2013 година тя достигна 200 милиона души. Това е нов връх предвид факта, че за 2009 година този показател е 198 милиона души¹². Международната организация на труда (МОТ) предупреждава, че до 2018 година безработицата ще достигне 215 милиона души. И уточнява, че тези прогнози са само в случай на успешно устойчиво икономическо възстановяване. При ситуация на неуспех този брой ще нарасне до 220 милиона души. Генералният директор на МОТ - Гай Райдър¹³ коментира, че фирмите залагат на обратно

⁹ Загорев, О. Духовната криза, славянско дружество в България, 2010

¹⁰ Загорев, О. Духовната криза, славянско дружество в България, 2010

¹¹ Загорев, О. Духовната криза, славянско дружество в България, 2010

¹² Global Employment Trends, ILO

¹³ Guy Ryder, Генерален директор на МОТ

изкупуване на собствените си акции, вместо да инвестират в създаването на работни места.

Броят на работниците, които МОТ класифицира като „работещи бедни” се свива незначително, с по-бавни темпове, отколкото в предишните десетилетия. През 2013 г., около 375 милиона работници (11.9% от световната работна сила), са живели с по-малко от \$ US1.25 на ден, докато 839 000 000(26.7%) получили \$ 2 на ден или по-малко.

В РБългария, през месец юли 2014, равнището на безработицата е 11,4%¹⁴. Прогнозите за 2015 година са за равнище на безработица 13,8%.¹⁵

Полагането на **извънреден труд** в глобалната модна индустрия, например, в която са заети над 25 милиона работници в над 100 страни, служителите работят обикновено между 10-12 часа, а понякога и между 16 и 18 часа¹⁶. Извънредният труд в Китай и Тайланд обикновено е задължителен и ако работниците не могат да работят допълнителни часове, те са изправени пред санкции, обиди и уволнения¹⁷.

Лошата работна среда е също част от картината на съвременната икономика. Отново в шивашката промишленост заболяванията често са недиагностицирани и нелекувани. Ако на служители се наложи да получат медицинска помощ или да се лекуват продължително, заплатите им биват намалявани или те биват уволнявани. Съществуват рискове репродуктивното здраве да бъде увредено в резултат на излагане на химикали, топлина, шум, преумора и изтощение. Поради липса на аварийни изходи в Бангладеш в шивашки фабрики (2004, 2006г.) около 200 работници са загинали, а много други са били ранени. Същото се е случило по време на пожар в завод дрехи в края на 2012 г., когато 112 души са били убити в Бангладеш¹⁸.

За РБългария в областта на безопасните и здравословни условия на труд статистиката не е по различна. По данни на Главна инспекция по труда (ГИТ) за деветте месеца на сегашната година ГИТ е констатирала 185 804 нарушения, като 41 процента от тях са за нарушения на нормите в областта на здравословните и безопасни условия и

¹⁴ <http://www.tradingeconomics.com/bulgaria/unemployment-rate>

¹⁵ http://www.ilo.org/global/research/global-reports/global-employment-trends/2014/WCMS_233936/lang--en/index.htm

¹⁶ Кристин Райнхард, Диърдри Schmidt, Florian Rützel, Marius Zentgraf
<http://laboureconomics.wordpress.com/2013/04/30/working-conditions-in-the-global-fashion-industry/>

¹⁷ Кристин Райнхард, Диърдри Schmidt, Florian Rützel, Marius Zentgraf
<http://laboureconomics.wordpress.com/2013/04/30/working-conditions-in-the-global-fashion-industry/>

¹⁸ Кристин Райнхард, Диърдри Schmidt, Florian Rützel, Marius Zentgraf,
<http://laboureconomics.wordpress.com/2013/04/30/working-conditions-in-the-global-fashion-industry/>

на нормите за организация и управление за здравословни и безопасни условия на труд /60 на сто/.

Очакванията за преодоляване на дискриминацията на работното място в съвременната икономика не се оправдаха. В някои шивашки фабрики в света работодателите приемат с предимство неомъжени жени, без деца. Понякога жените са принудени да подписват споразумения, че няма да забременяват. В случай, че не спазят подписаните споразумения на работните места, бременните жени страдат от вербална агресия. Работят по-дълги часове, получават по-тежки задачи, възпрепятствани са да вземат отпуск по майчинство.

Работещите във фабриките често не получават трудови договори. Работодателите не спазват условията на трудовото законодателство. На работниците и служителите им е забранено да се обединяват в професионални организации с цел защита на техните интереси.

За РБългария по данни на Инспекцията по труда редовното изплащане на заплати се превръща във все по-голям проблем. По данни на Главна инспекция по труда (ГИТ) към 22.10.2013 година¹⁹ работодателите бавят 63 милиона лева заплати. Пак по данни на ГИТ се запазва тенденцията от последните две-три години за най-висок относителен дял на нарушенията по заплащане на труда. Те представляват 19% от общия брой на констатираните нарушения.

Данни²⁰ от проведено изследване на Емилия Ченгелова показва, че 4% от фирмите не сключват трудови договори. 21 % от анкетираните работници са обяснили, че се осигуряват на минимален осигурителен праг, но вземат на ръка по-голяма заплата. Още 10 % работят без трудов договор и получават пари само на ръка. Установено е, че 11,9% от фирмите прехвърлят работниците от високи минимални осигурителни прагове на позиции за нискоквалифициран персонал и по този начин се плащат официални заплати по ниския праг, а другото е на ръка. В порочна практика са и 22,9% от фирмите, които са сключвали трудови договори за 4 часов работен ден и отново доплащането за пълно работно време се правело от черната каса

¹⁹Mediapool.bg

²⁰ Иванов, В. по данни на Емилия Ченгелова, Всеки трети взема заплата от черна каса, 24 часа, 23 август, 2014 г., с. 7

Въпреки, че броя на работещите деца намалява (2008 година 215 милиона²¹) все още около 150 милиона деца по света са ангажирани с **детски труд**. В най-слабо развитите страни, почти един на всеки четири деца (на възраст от 5 до 14) са ангажирани с труд, който се смята за вреден за тяхното здраве и развитие²².

За РБългария данните на Дирекция „Инспекция по труда“ за 2012 година показват, че 50% от констатираните нарушения са свързани с детския труд²³. Най-висок е относителния дял на децата, които са полагали труд, който е извън техните психически и физически възможности.

По отношение на въздуха, който дишаме фактите показват, че „над 100 дни годишно дишаме въздух по-мръсен от допустимото. Според регулациите на ЕС подобни дни не бива да бъдат повече от 35.“²⁴.

Факторът – социален одит

Съществуват различни дефиниции за социален одит и неговите разновидности. За целите на настоящия доклад, обект на анализ са **социалния одит на микроикономическо ниво и политическият социален одит**.

Социалният одит на микроикономическо ниво е процес на независимо оценяване и докладване относно наличието или отсъствието на съответствие между възприети стандарти за социално отговорно поведение и тяхното изпълнение. Една от основните цели на социалния одит е да се оцени влиянието на дейността на организацията върху всички заинтересовани страни.

Дефиниран по този начин социалният одит е средство за: независима оценка на етичното поведение на организацията, защита на труда, стопиране на закъснения в изплащането на трудовите възнаграждения, намаляване на перманентното полагане на извънреден труд, индикиране на лошите условия на труд, рисковете от трудови злополуки и вредни влияния върху околната среда. Това показва, че социалният одит е средство за индикиране на факторите, които пораждат неустойчиво развитие.

Неустойчивото развитие на микроикономическо ниво е предпоставка за неустойчиво развитие на макроикономическо ниво. Например, установените от

²¹Child labour falls by a third to 168 million, says ILO, <http://www.theguardian.com/global-development/2013/sep/23/child-labour-falls-third-168-million>

²²UNICEF, <http://data.unicef.org/child-protection/child-labour>

²³<http://sacp.government.bg/novini/2012/06/12/12-yuni-svetoven-den-sreshu-detskiya-trud/>

²⁴ <http://btvnews.bg/article/bulgaria/nad-100-dni-v-godinata-dishame-vazduh-mnogo-po-mrasen-ot-dopustimoto.html>, 09.03.2014

социалния одит забавени изплащания на трудовите възнаграждения показва, че този факт води до невъзможността работниците и служителите да посрещат личните си плащания, да обслужват кредитите си. По данни на Асоциацията на банките в РБългария) до 2013 година са изтеглени над 160 хиляди ипотечни кредити. Към 18.07.2013 година над 35000 ипотечни кредити са просрочени²⁵. Неплатените суми като трудовите възнаграждения намаляват постъпленията в държавния бюджет от данък върху доходите на физическите лица. Затрудняват се и изплащанията на обезщетения, защото в системата на социалното осигуряване не постъпват приходи, които се формират от осигурителни вноски на работодателя и на работниците и служителите, но само при изплащане на възнагражденията. Като краен резултат платежоспособните възможности на населението намаляват, срива се личното потребление. Очакван е и чувствителния спад на производството. Последствията са съкращаване на работници и служители, повишаване на безработицата, нарастване на разходите за обезщетения при безработица.

Социалният одит предоставя възможност да бъдат индикирани неустойчиво развиващите се организации и тяхното влияние върху макроикономическото развитие.

Политическият социален одит е независима оценка за въздействието на конкретни правителствени програми, проекти, закони, политики. Социалният одит може да бъде поръчан от крайните бенефициенти, потенциални бенефициенти, заинтересовани страни на всяка програма, схема, закон. По този начин социалният одит гарантира, че конкретна дейност или програма са проектирани и изпълнени, по начин, който е най-подходящ за преобладаващите местни условия, отразява приоритетите и предпочитанията на заинтересованите страни. Оценява се и влиянието на изпълнените проекти, създадените закони и въведените политики върху устойчивото развитие на държавата.

Социалният одит не е панацея за разрешаване на всички актуални проблеми, които произтичат от съвременната икономика, но неговата същност ясно показва приносът му за устойчиво развитие на организациите и държавата. За приложението на социален одит в РБългария не е достатъчно само анализ и отчитане на неговите ползи. Необходима е и воля за развитие на научната теория в тази област, създаване на нормативна регулация за провеждане на социален одит, обучение и развитие на социални одитори.

²⁵ Kanev, P., 2013, Над 35 хиляди ипотечни кредити са просрочени, http://www.capital.bg/biznes/vunshni_analizi/2013/09/08/2135553_hipotetichni_nevoli/